

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
<i>Aanleiding</i>	4
<i>Adviezen</i>	4
<i>Ten slotte</i>	5
De stad en de wijk	7
<i>Utrecht: stad van kennis en cultuur</i>	7
<i>Kunst in de wijk</i>	7
<i>Utrecht Oost</i>	9
<i>Onderzoek cultuurbeleving</i>	9
Werkwijze	11
<i>Kwartiermaker</i>	11
<i>Gesprekken met bewoners</i>	11
<i>Gesprekken met deskundigen</i>	11
<i>Website</i>	11
<i>Ontdek cultuur in Oost</i>	12
Bevindingen en adviezen	13
<i>Netwerk en zichtbaarheid</i>	13
<i>Cultuurmakelaar als adviseur, bemiddelaar en mogelijkmaker</i>	14
<i>Ruimte voor cultuur</i>	16
<i>Een culturele programmering voor Utrecht Oost</i>	18
Bijlage	18
Colofon	20

Samenvatting

Aanleiding

De wens van het bewonersinitiatief Cultuur in Oost voor een culturele werkplaats was aanleiding voor de aanstelling van een tijdelijk kwartiermaker voor cultuur in Utrecht Oost. Deze aanstelling heeft geresulteerd in het plan van aanpak 'Van Zilver naar Goud'.

Naar aanleiding van de gemeentelijke ambitie om culturele werkplaatsen in alle Utrechtse wijken te realiseren is in 2008 al grondig onderzoek gedaan naar de cultuurbeleving van bewoners van Utrecht Oost. Uit dit onderzoek blijkt dat veel bewoners actief zijn op cultureel vlak, soms beroepsmatig, soms als hobby. 71% van de ondervraagden geeft aan behoefte te hebben aan een culturele werkplaats in de wijk. De kwartiermaker kreeg de opdracht om door middel van gesprekken met bewoners, kunstenaars en culturele initiatieven in de wijk de kansen, behoeften en mogelijkheden voor cultuur in de wijk duidelijk in kaart te brengen. Uit dit veldonderzoek blijkt dat de versterking van de culturele infrastructuur en het culturele netwerk in de wijk voor veel mensen belangrijker is dan het hebben van een werkplaats voor kunst en cultuur.

Op basis van de gesprekken die de tijdelijk kwartiermaker heeft gevoerd met ongeveer 50 inwoners van Utrecht Oost en met een aantal mensen die in andere wijken bij culturele initiatieven zijn betrokken is dit plan van aanpak tot stand gekomen. In het plan vindt u drie adviezen die de leidraad vormen voor de versterking van de culturele infrastructuur in Utrecht Oost waarmee de populaire wijk ook cultureel sterker op de kaart wordt gezet.

Adviezen

- Aanstellen van een cultuurmakelaar als adviseur, bemiddelaar en mogelijkmaker;
- Ruimte bieden aan cultuur maar voorlopig geen prioriteit geven aan een culturele werkplaats;

- Ontwikkelen van een cultureel programma, met een focus op de achterstandsbuurten in Utrecht Oost;

Advies #1: Cultuurmakelaar als adviseur, bemiddelaar en mogelijkmaker

Utrecht Oost heeft veel kleine, kansrijke initiatieven die weinig zichtbaar zijn. Om deze initiatieven te versterken en nieuwe, kansrijke plannen tot bloei te laten komen, is een stevige binding tussen de initiatieven onderling en een grotere zichtbaarheid in wijk en stad van essentieel belang. Dit vraagt om een betere culturele infrastructuur in de wijk Oost. Die culturele infrastructuur staat of valt met de aanstelling van een cultuurmakelaar die initiatieven, bewoners en kunstenaars bij elkaar brengt, bemiddelt in vraag en aanbod van ruimte en adviseert op het gebied van organisatie en inhoudelijke kwaliteit. Daarnaast is de cultuurmakelaar de coördinerende kracht achter een cultuurplatform voor Utrecht Oost waarin bewoners, ondernemers, kunstenaars en professionals uit de wijk worden verenigd. Het cultuurplatform adviseert de cultuurmakelaar en vormt de directe verbinding met de dagelijkse praktijk in de wijk. Daarnaast zorgt de cultuurmakelaar ervoor dat de culturele activiteiten in Oost gezamenlijk voor het voetlicht van wijk en stad worden gebracht. De cultuurmakelaar werkt vanuit een nieuw op te richten kleine, slagvaardige stichting die facilitair wordt ondersteund door een organisatie uit de wijk, bijvoorbeeld Wijkbureau Oost/Noordoost. Het doel van de stichting is het stimuleren en faciliteren van een stevig, kwalitatief en zichtbaar cultureel programma voor de wijk. In een wijk waar de leefbaarheid over het algemeen zeer goed in orde is, is het van groot belang om ook de 'culturele leefbaarheid' goed op peil te brengen en vooral ook te houden.

Advies #2: Ruimte bieden aan cultuur, geen prioriteit geven aan een fysieke culturele werkplaats

De uitkomst van de verkenning van het afgelopen half jaar wijst op korte termijn niet in de richting van een cultuurhuis of een culturele werkplaats, al heeft een aantal bewoners daar wel behoefte aan. De komende jaren moet eerst worden gewerkt aan een concreet plan van eisen voor een culturele werkplaats. In de tussentijd kunnen verbindingen worden aangegaan met tijdelijke voorzieningen zoals bijvoorbeeld het initiatief van Sophies Kunstprojecten aan de Archimedeslaan. Gebruik van tijdelijk leegstaande panden en andere kansrijke locaties bieden ook veel mogelijkheden. De plannen voor een culturele werkplaats voor Oost moeten de komende jaren meer vorm krijgen en moeten waar mogelijk gekoppeld worden aan de ontwikkeling van een bibliotheek in Oost, de herstructurering van de IBB-laan of andere kansrijke nieuwbouw- of herstructureringslocaties. Ook met het oog op de kandidatuur van Utrecht voor Culturele Hoofdstad 2018 is het interessant om in de komende jaren de ideeën voor een culturele werkplaats verder te ontwikkelen.

Advies #3: Ontwikkeling van een cultureel programma voor Oost met een accent op de achterstandsbuurten

Naast de culturele infrastructuur moet worden gebouwd aan een inspirerend cultureel programma in de wijk. Niet alleen door bewoners met ideeën te faciliteren en ondersteunen, maar ook door een cultureel programma te realiseren dat zich richt op de achterstandsbuurten in Oost: Lodewijk Napoleonplantsoen en Sterrenwijk. Binnen Utrecht Oost zijn dit gebieden waar relatief veel mensen met een lagere of middelbare opleiding wonen. De waardering voor de leefomgeving is er lager dan in andere buurten in de wijk en hetzelfde geldt voor cultuurdeelname. Om de leefbaarheid en sociale cohesie in deze gebieden te vergroten is samenwerking tussen culturele organisaties, het wijkbureau,

onderwijsinstellingen, welzijnswerk en corporaties van groot belang.

Het realiseren van sociale kunstprojecten (community art) in deze buurten kan een zeer waardevolle bijdrage leveren aan het contact tussen de bewoners, de omgang met elkaar en de visie van bewoners op hun leefomgeving. Door een wijkgericht kunst- en cultuurprogramma in de verschillende buurten van Oost te realiseren worden ook mensen die normaal gesproken niet zo snel met kunst en cultuur in aanraking komen betrokken bij het culturele leven in de wijk.

Ten slotte

Versterking van de culturele infrastructuur is noodzakelijk om kunst en cultuur in Utrecht Oost op een gelijk niveau te brengen met de algemene waardering voor de wijk. De versterking van de culturele infrastructuur en de realisatie van een cultureel wijkprogramma begint met de aanstelling van een bemiddelaar op het gebied van kunst en cultuur, een zogenaamde cultuurmakelaar. Een cultuurmakelaar kan bestaande initiatieven advies geven en aan elkaar verbinden en vormt een schakel tussen de culturele initiatieven in de wijk en de stad. Een cultuurmakelaar kan bovendien vraag en aanbod op het gebied van ruimte bij elkaar brengen, een culturele programmering in de wijk faciliteren en als opdrachtgever bij sociale kunstprojecten fungeren. De cultuurmakelaar is de motor achter het culturele programma en de spin in het web bij het versterken van de samenhang en de kwaliteit van culturele projecten in de wijk. In feite begint en eindigt dit plan met de aanstelling van een cultuurmakelaar. De andere adviezen in dit plan zijn onlosmakelijk met deze aanstelling verbonden.

Inleiding

Utrecht Oost is een aantrekkelijke wijk in een aantrekkelijke stad. Cultuur levert hier een belangrijke bijdrage aan. In Utrecht Oost zit veel van het culturele kapitaal van de stad: kunstenaars, bedrijven, culturele instellingen en cultureel ondernemers. De wijk herbergt een aantal bijzondere culturele instellingen waaronder het Spoorwegmuseum en het Rietveldhuis. Veel inwoners van de wijk zijn met kunst en cultuur bezig, op amateur- of professioneel niveau. Investering in de culturele infrastructuur in de wijk resulteert in versterking van de (culturele) waarde van de wijk, maar ook van de stad als geheel.

Maar Oost is meer dan een aantrekkelijke wijk. De wijk kent ook een aantal achterstandsbuurten. Investeren in kunst en cultuur betekent ook ruimte bieden voor kruisbestuiving tussen de betere en mindere buurten en talentontwikkeling van jong en oud. Cultuur levert een bijdrage aan de leefbaarheid en de sociale cohesie, geeft trots en energie. Dat zijn elementen die belangrijk zijn voor de sfeer en het wederzijdse begrip in de wijk.

De wens voor een culturele werkplaats in Utrecht Oost was voor het bewonersinitiatief Cultuur in Oost de aanleiding om het cultureel productiehuis Het Kaasschaafcollectief te vragen de mogelijkheden voor een culturele voorziening in Utrecht Oost te onderzoeken. Een culturele werkplaats is een plek waar amateurkunst en professionele kunst in wijkgerichte activiteiten met elkaar verbonden worden. Uit een onderzoek naar de cultuurbeleving van bewoners in Utrecht Oost, dat in 2008/2009 door onderzoeksbureau Labyrinth is gedaan, bleek dat veel bewoners behoefte hebben aan meer culturele voorzieningen in de wijk om zowel actief als passief met kunst en cultuur bezig te zijn.

Als tijdelijk kwartiermaker voor Cultuur in Oost ben ik gesprekken aangegaan met ruim 50 bewoners, kunstenaars, ondernemers en organisaties uit de wijk. Daarnaast heb ik onderzoek gedaan door andere culturele organisaties in Utrecht

te consulteren die al op een wijkgerichte manier met kunst en cultuur bezig zijn. Mijn veldonderzoek naar de wensen en behoeften met betrekking tot culturele functies en voorzieningen in de wijk en de vele inspirerende gesprekken die ik heb gevoerd, hebben geleid tot dit plan van aanpak. Het biedt adviezen voor het versterken van de culturele infrastructuur in Utrecht Oost; iets wat hard nodig is als we Utrecht als stad van kennis en cultuur op de Europese kaart willen gaan zetten. Utrecht Oost is een wijk waar grote spelers op het gebied van kennis en cultuur gevestigd zijn: de HKU, de Hogeschool en de Universiteit Utrecht en het University College. De culturele initiatieven die de wijk rijk is, zijn talrijk, maar komen tot op heden nog maar mondjesmaat tot bloei. Veel ideeën sterven een stille dood bij gebrek aan netwerk, organisatie en fondsen. Het is hoog tijd dat de kwaliteit van het culturele aanbod van de wijk gelijk wordt getrokken met de kwaliteit van de wijk als geheel. Dat heeft niet alleen zijn weerslag op Utrecht Oost, dat straalt af op de stad als geheel.

Saar van der Spek
februari 2010

De stad en de wijk

Utrecht: stad van kennis en cultuur

Utrecht is niet alleen de vierde stad van Nederland, het is ook een kleinschalige stad met een menselijke maat. Tegelijkertijd is het een centraal gelegen stad met internationale bedrijven als Sara Lee en de Rabobank, toonaangevende onderwijsinstellingen als de Universiteit Utrecht, Hogeschool Utrecht en de HKU en musea als het Centraal Museum, Catharijneconvent, Museum van Speelklok tot Pierement, het Spoorwegmuseum en het Geldmuseum. Uit onderzoek is gebleken dat kennis en cultuur de belangrijkste kwaliteiten voor Utrecht zijn.¹ In het kader van de viering van de Vrede van Utrecht en de opmaat naar de kandidatuur voor Europese Culturele Hoofdstad 2018 profileert Utrecht zich dan ook als stad van kennis en cultuur.

Utrecht staat in Nederland op de eerste plaats voor wat betreft het gebruik van culturele voorzieningen, maar het ontbreekt de stad aan een helder cultureel profiel. In de strijd om de titel Culturele Hoofdstad 2018 is culturele profilering noodzakelijk. Dit betekent onder meer investeren in kunstenaars, kunstinstellingen en culturele accommodaties. Deze investeringen, zo vindt de gemeente, moeten ten goede komen aan alle bewoners in de stad.²

In de cultuurnota 'De Ontdekking van Utrecht (2008-2018)' is de ambitie om Culturele Hoofdstad te worden de rode draad. Stichting Vrede van Utrecht legt de basis voor zowel 300 jaar Vrede van Utrecht als Utrecht Europese Culturele Hoofdstad 2018. In aanloop naar 2018 staat de versterking van de culturele infrastructuur centraal, zowel op topniveau als in de breedte.

---

¹ PriceWaterhouseCoopers, *Utrecht zit op goud* (2008)

² Gemeente Utrecht *Bestemming Utrecht, stad van kennis en cultuur* (2009)

Stimulering van cultureel ondernemerschap in de wijk, cultuurparticipatie en diversiteit vormen hierin een leidraad.

Ook de provincie Utrecht zoekt de kracht van cultuur zowel in de diepte als in de breedte. Cultuur wordt gezien als kracht met sterke invloed op de samenleving en de ruimtelijke kwaliteit. Participatie, diversiteit en talentontwikkeling staan ook in de cultuurnota van de provincie hoog in het vaandel.³

Wijkgericht werken en cultuurparticipatie staan volop in de aandacht van politiek, beleidsmakers en fondsen. Cultuur speelt een belangrijke rol in de verbinding van mensen met elkaar en met hun leefomgeving. En dat geldt niet alleen voor de krachtwijken. Daarom is het tijd om ook de mogelijkheden voor Utrecht Oost op dit gebied nader te onderzoeken.

Kunst in de wijk

Kwaliteit van leven

Utrecht ziet de kwaliteit van leven en maatschappelijke stabiliteit als belangrijke doelstellingen voor de inwoners van de verschillende Utrechtse wijken. Streven naar een bloeiend cultureel leven en ruime culturele participatie in de wijk is dan een vanzelfsprekend en belangrijk aandachtspunt. Utrecht beschikt over een grote creatieve klasse en een brede en diverse professionele kunstsector en een actieve amateurkunstsector. Deze gegevens bieden een uitstekende basis voor versterking van het culturele leven in de wijken.

In 'Cultuur is Kapitaal', de Utrechtse cultuurvisie 2005-2008, is beschreven dat cultureel ondernemerschap in de wijk één van de

---

³ Provincie Utrecht, *Cultuur is kracht. Cultuurnota 2009-2012* (2008)

beleidsprioriteiten is voor de komende jaren. In de nieuwe beleidsnotitie “De Ontdekking van Utrecht 2009-2018” wordt dit in het hoofdstuk “Wijk en Wereld” nog eens onderstreept.

Het streven is de creatieve kracht die de wijk herbergt beter te benutten ter bevordering van het culturele klimaat in de wijk. Dit gebeurt vanuit de veronderstelling dat een gezond culturele klimaat ook een positieve bijdrage levert aan het sociale en economische klimaat in de betreffende wijk. Het cultureel ondernemerschap in de wijk wordt gestimuleerd om ruimte te bieden aan actuele ontwikkelingen in de culturele sector in – en voor de Utrechtse wijken. Zo werken cultureel ondernemers in de wijk vaak op heel vanzelfsprekende wijze op de scheidsvlakken tussen professionele en amateurkunst en tussen diverse kunstdisciplines. Uit de praktijk is gebleken dat een vraaggerichte aanpak daarbij de beste resultaten laat zien. Culturele organisaties zoeken vanuit hun ondernemingsgeest vaak verrassend de samenwerking met commerciële, sociale en andere partners. Op deze manier ontstaan evenementen en initiatieven die het culturele aanbod in de wijk maar ook die van de stad verrijken en de deelname aan de kunsten vergroten.

Het versterken van het culturele klimaat in de wijken sluit ook aan op het meerjarige programma Vrede van Utrecht 2013 (programma ‘Kunst in mijn buurt’) en op de Utrechtse ambitie om culturele hoofdstad te worden. Het is immers de bedoeling dat deze internationale programma's gedragen worden door de inwoners van de stad. De creatieve en innovatieve inbreng vanuit de verschillende wijken is essentieel voor het slagen van De Vrede Utrecht en voor de verkiezing tot Europese culturele hoofdstad.

Utrecht kent een goede uitgangssituatie voor cultureel ondernemerschap in de wijk: het is de stad met procentueel de grootste creatieve klasse van Nederland. Die creatieve mensen wonen niet allemaal in het hart van de stad, maar ook in

Kanaleneiland Noord, Zuilen, Leidsche Rijn, Hoograven, Sterrenwijk, Overvecht en de andere wijken. Naast professionele kunstenaars kent elke wijk een groot aantal amateurkunstenaars die op zeer diverse wijze cultureel en creatief actief zijn.

Bovendien wonen in die wijken ook veel mensen die niet tot de creatieve klasse worden gerekend of amateurkunstenaar zijn, maar die wel graag in een levendige, bezielde wijk wonen waar culturele activiteiten plaatsvinden. Het wekt dan ook geen verbazing dat er al veel initiatieven plaatsvinden in de wijken, hoe verschillend ze onderling ook zijn. Een vitale culturele infrastructuur voor en in de wijken kan de potentie die de kunst en cultuur heeft tot verdere bloei brengen.

Zicht op Oost en het Hieronymusgebouw

In rap tempo is de afgelopen jaren gewerkt aan de opbouw van de broodnodige culturele infrastructuur op het gebied van voorzieningen en vastgoed in de Utrechtse wijken. In verschillende wijken zijn al cultuurhuizen gerealiseerd, andere zijn in uitvoeringsfase en weer andere in de planfase. In de professionele creatieve klasse zijn meerdere instellingen boven komen drijven die kwaliteit bieden op het gebied van kunst in de wijk. Zij hebben zich verenigd in “De Liefde voor Utrecht”. Hun opgebouwde skills, kennis en know how is van onschatbare

waarde. Daarnaast is een Huis voor Amateurkunst gerealiseerd dat het amateurkunstleven in de wijk ondersteunt en bovendien zelf initiatieven ontwikkelt om witte vlekken in de wijken in te vullen.

Geen wijk is gelijk

Geen wijk heeft dezelfde handtekening. Van een eenduidige aanpak of een format is geen sprake. Een werkwijze die inspeelt op actuele ontwikkelingen, de diversiteit en de dynamiek van en in de wijk en recht doet aan de wensen van bewoners blijft belangrijk. Het winnen van vertrouwen en het opbouwen van relaties met bewoners is van essentieel belang voor het welslagen van dit beleid. Om tot samenwerking tussen organisaties te komen en om daadwerkelijk een cultureel klimaat op te bouwen in de wijk is continuïteit nodig. Sommige processen lopen over een aantal jaren en dan pas kan bezien/beoordeeld worden of de inzet resultaat heeft. Het kortstondig opleuken van de wijk met eenmalige activiteiten zet geen zoden aan de dijk. Dit geeft geen vertrouwen naar de bewoners, overige betrokkenen en belanghebbenden toe. Een structurele inzet en aanpak op basis van missie, visie en goede meerjarige activiteitenplannen zijn nodig om de kunst en cultuur in de wijk permanent te laten landen en tot bloei te laten komen. Voor verbetering van de organisatorische en inhoudelijke kwaliteit van de organisaties in de wijken is continuïteit nodig. Verder blijkt de beschikking over een fysieke locatie in de wijk vaak essentieel. Het is de thuisbasis van de culturele ondernemers en een landmark voor kunst en cultuur in de wijk. Maar op de vraag hoe zo'n fysieke locatie er uit moet zien is geen eenduidig antwoord te geven. Daarvoor spelen teveel factoren (zoals beschikbaarheid, medegebruik, partners, multifunctionaliteit, bereikbaarheid, mensen, middelen, locatie en functie) een rol die per accommodatie bezien en ingevuld moeten worden.

Utrecht Oost

In de ontwikkelingen op cultuurgebied en de omschreven ambities in de gemeentelijke cultuurnota past ook het initiatief van het bewonersinitiatief cultuur in Oost om meer aandacht te vragen voor culturele voorzieningen en uitingen in Utrecht Oost. In Utrecht Oost zijn de grote en gerenommeerde onderwijs- en kennisinstellingen gevestigd, waaronder de Universiteit Utrecht, University College, de Hogeschool Utrecht en de HKU. Ook het bedrijfsleven is ruim vertegenwoordigd, met name aan de Maliebaan en in Rijsweerd. Op cultureel gebied heeft de wijk voorzieningen op stedelijk, regionaal of zelfs landelijk en internationaal niveau, zoals het Rietveldhuis, het Spoorwegmuseum, de Botanische Tuinen, Museum Maluku en de Kunsttuin Utrecht.

Voor de meer laagdrempelige faciliteiten om kunst en cultuur te beleven en te maken zijn inwoners van Utrecht Oost vaak op de binnenstad aangewezen. Dat is niet in alle gevallen een probleem, maar kunst en cultuur in de wijk zorgen wel voor een levendige, leefbare en socialere wijk en brengen mensen met elkaar in contact. Daar zet ook de gemeente op in met de cultuurnota: sociale cohesie en leefbaarheid bevorderen door middel van kunst en cultuur. Op dit moment wordt met name geïnvesteerd in de krachtwijken, maar ook in de overige wijken, zoals Oost, is behoefte aan culturele voorzieningen, evenementen en plekken voor ontmoeting.

Feiten en cijfers

Utrecht Oost is volgens de Wijkmonitor van de gemeente Utrecht een populaire wijk om te wonen en te werken. De wijk telt ongeveer 29.500 inwoners¹ en bestaat uit drie subwijken: Oudwijk/Buiten Wittevrouwen, Abstede/Gansstraat en

Wilhelminapark / Rijsweerd.

Er wonen veel jonge mensen in Oost: het aandeel 18-26 jarigen is met 31% hoger dan elders in de stad. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de ligging tussen de binnenstad en de Uithof en de aanwezigheid van grote complexen voor studentenhuisvesting in de wijk. Het aandeel 27 t/m 34-jarigen ligt op het stedelijk gemiddelde en de wijk kent relatief weinig bewoners in de oudere leeftijdsgroepen. Het aantal gezinnen met kinderen en het aantal ouderen in de wijk ligt onder het stedelijk gemiddelde, evenals het aandeel niet-westerse allochtonen.

Van alle wijken in Utrecht biedt Oost de meeste werkgelegenheid. Het is een ondernemende wijk, waar relatief veel cultureel ondernemers en kunstenaars gevestigd zijn, waaronder landelijk en zelfs internationaal bekende. De wijk telde in 2009 bovendien ruim 1.300 zzp'ers. De cultuurdeelname onder inwoners van Oost is relatief hoog vergeleken met andere delen van de stad.²

Verschillen binnen de wijk

Utrecht Oost staat bekend als één van de betere wijken, maar voor wat betreft inkomen en waardering van de leefomgeving zijn de verschillen tussen de buurten onderling aanzienlijk:

- Het gemiddelde inkomen per huishouden ligt in Oost boven het stedelijk gemiddelde: € 34.000 tegenover € 30.100.
- Wilhelminapark/Rijsweerd heeft een gemiddeld inkomen van € 42.700, Oudwijk/Buiten Wittevrouwen scoort gemiddeld met € 31.700 en Abstede/Gansstraat zit met € 27.300 onder het stedelijk gemiddelde.
- Het algemene buurtoordeel voor Utrecht Oost ligt met een 7,8 hoger dan gemiddeld in de stad (7,1). In Abstede/Gansstraat (6,7) is de waardering echter aanzienlijk lager dan in de andere twee subwijken (8,2 en 8,0).

- Binnen Abstede/Gansstraat scoren vooral Sterrenwijk en Lodewijk Napoleonplantsoen onder het gemiddelde.³

Utrecht Oost kan onmogelijk als homogeen gebied worden benaderd. De verschillen tussen de subwijken en buurten zijn groot. Zij moeten allen met specifieke aandacht op buurtniveau bekeken worden.

Onderzoek cultuurbeleving

Om inzicht te krijgen in de cultuurbeleving van wijkbewoners en de vraag naar cultuur in de wijk, deed onderzoeksbureau Labyrinth eind 2008 op verzoek van het bewonersinitiatief onderzoek naar de cultuurbeleving van de bewoners van Oost. Hierbij werd naar actieve en passieve cultuurbeleving gekeken. Actieve cultuurbeleving betekent dat bewoners zelf cultuur maken, passieve cultuurbeleving heeft betrekking op het kijken en/of luisteren, het ervaren van kunst en cultuur.

Labyrinth nam zeshonderd interviews af onder volwassen bewoners van 18 jaar en ouder, evenredig verdeeld over de subwijken van Utrecht Oost. Hieruit blijkt onder andere dat bioscoopbezoek, bibliotheekbezoek en bezoek van muziek- en theatervoorstellingen, musea en culturele evenementen populair zijn. Bewoners in de leeftijdscategorie 18 t/m 34 ondernemen minder vaak (passieve) culturele activiteiten dan oudere bewoners. Bewoners met een lagere of middelbare opleiding ondernemen minder vaak culturele activiteiten dan hoogopgeleide bewoners. Vooral lager en middelbaar opgeleiden en ouderen hebben behoefte aan activiteiten in de wijk of buurt en zijn minder op de binnenstad gericht. Op het gebied van actieve cultuurbeleving houdt de Oostbewoner zich het meest bezig met film en fotografie (26%) en musiceren

¹ Gemeente Utrecht, *Buurtmonitor Utrecht* (2009)

² Gemeente Utrecht *Wijkenmonitor 2009* (2009)

³ Gemeente Utrecht, Bestuursinformatie, *Buurtprofiel Lodewijk Napoleonplantsoen* (2009) en *Buurtprofiel Sterrenwijk* (2008).

(22%). Ook schrijven en dichten, schilderen en tekenen, verzamelen en dansen zijn populair.

Een derde van de bewoners is tevreden met het cultuuraanbod in de wijk. Een even grote groep is niet tevreden maar ook niet ontevreden. De ontevreden bewoners zijn met 11% in de minderheid en een kwart van de ondervraagden is van mening dat cultuur in de wijk niet zo belangrijk is. Ruim 71% van de bewoners vindt dat in Utrecht Oost een culturele voorziening zou moeten worden gerealiseerd waarin ontmoeting, beleving en beoefening van verschillende kunstdisciplines bij elkaar komen, waar maken en presenteren belangrijke elementen zijn. Van deze groep geeft driekwart aan ook daadwerkelijk gebruik te willen maken van zo'n culturele werkplaats.¹ Deze inzichten bieden aanknopingspunten voor mogelijke culturele voorzieningen voor Utrecht Oost. Dat is dan ook de reden waarom het bewonersinitiatief Cultuur in Oost begin 2009 opnieuw in gesprek is gegaan met het wijkbureau over cultuur in de wijk.

---

¹ Onderzoeksbureau Labyrinth (D.L. van der Veen), *Cultuur in Oost, cultuuronderzoek in Utrecht Oost* (2009)

Werkwijze

Kwartiermaker

Het verzoek van het bewonersinitiatief Cultuur in Oost om een vervolgonderzoek heeft ertoe geleid Productiehuis Het Kaasschaafcollectief (KSC) te vragen om een inventarisatie te maken van de wensen en behoeftes op het gebied van een culturele voorziening in Utrecht Oost. Dit heeft geleid tot de aanstelling van een tijdelijke kwartiermaker, Saar van der Spek. Zij kreeg van het Wijkbureau de opdracht in beeld te brengen waar op de korte, middellange en lange termijn de culturele behoeften liggen in Utrecht Oost. De bevindingen naar aanleiding van dit veldonderzoek zouden verwerkt worden in een plan van aanpak voor Cultuur in Oost.

Om, naast het onderzoek van Labyrinth, nog meer inzicht te krijgen in de actuele behoeften van wijkbewoners op cultureel vlak heeft de kwartiermaker zich op verschillende manieren georiënteerd. Zij heeft gesprekken met bewoners, kunstenaars en vertegenwoordigers van culturele en maatschappelijke organisaties in de wijk gevoerd. Ook heeft zij met deskundigen op het gebied van cultuur in de wijken gesproken. Er is een tijdelijke website gemaakt om bewoners te informeren en in december 2009 is een presentatiemiddag georganiseerd. Daarnaast vond regelmatig overleg plaats tussen de kwartiermaker en de klankbordgroep Cultuur in Oost, bestaande uit het bewonersinitiatief Cultuur in Oost en medewerkers van het Wijkbureau Oost en de afdeling Culturele Zaken van de gemeente. Ook is een paar keer overleg gevoerd met de wijkaccountmanagers. Tijdens de verschillende overleggen werd de voortgang van het onderzoek besproken en bekeken in het licht van het bestaande beleid.

Gesprekken met bewoners

Er zijn verschillende middelen ingezet om contact te leggen met bewoners en kunstenaars in de wijk. In september 2009 werd een oproep geplaatst in Wijknieuws Oost, een uitgave van

Wijkbureau Oost. Gesprekspartners zijn benaderd via de netwerken van het Wijkbureau en Culturele Zaken van de gemeente Utrecht, het bewonersinitiatief Cultuur in Oost en Productiehuis KSC. Daarnaast heeft de kwartiermaker verschillende activiteiten in de wijk bezocht om met mensen in gesprek te raken over cultuur in Utrecht Oost. Tussen september en december 2009 zijn ongeveer 50 gesprekken gevoerd met bewoners, culturele professionals, ondernemers, kunstenaars die werken en/of wonen in de wijk en vertegenwoordigers van verschillende organisaties op het gebied van kunst, cultuur en welzijn. In het hoofdstuk 'Bevindingen en adviezen' wordt de uitkomst van deze gesprekken omschreven en nader toegelicht. Vervolgens zijn naar aanleiding van deze bevindingen conclusies getrokken en adviezen geformuleerd voor de versterking van de culturele infrastructuur in Utrecht Oost.

Gesprekken met deskundigen

Naast gesprekken met bewoners heeft een aantal gesprekken met (ervarings-)deskundigen op het gebied van wijkgericht werken in de culturele sector plaatsgevonden, onder meer met Het Wilde Westen, ZIMIHC, Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland en de cultuurcoach voor Overvecht. Bovendien is gekeken naar het beleid van de gemeente Utrecht en de provincie Utrecht op het gebied van kunst en cultuur en meer specifiek kunst en cultuur in een wijkgerichte oriëntatie. Ook informatie vanuit andere wijken in de stad en de aanpak van andere steden op het gebied van cultuur in de wijk heeft bijgedragen aan de planvorming.

Website

De tijdelijke website - www.cultuurinoost.nl - verstrekt informatie over de wijk, het cultuuraanbod, het onderzoek en kunstenaars en culturele organisaties in de wijk. Op de site worden ook nieuwsberichten geplaatst die te maken hebben met kunst en cultuur in de wijk. Een permanente op cultuur

afgestemde website kan in de toekomst één van de informatiebronnen over cultuur in Utrecht Oost worden.

Ontdek cultuur in Oost

Op zaterdag 12 december 2009 werd in het gebouw van De Wilg (een organisatie voor vrije tijd, vorming en ontmoeting voor mensen met een verstandelijke beperking) aan de Mecklenburglaan, een kleinschalig evenement georganiseerd onder de titel 'Ontdek cultuur in Oost'. Verschillende initiatieven uit de wijk presenteerden zich met workshops en optredens. Enerzijds liet de dag de culturele rijkdom van Utrecht Oost zien, anderzijds was het voor wijkbewoners een laagdrempelige gelegenheid om met de kwartiermaker in gesprek te gaan en andere wijkbewoners te ontmoeten. Ook vond een rondetafelgesprek tussen de kwartiermaker, kunstenaars, wijkbewoners en Floris de Gelder, wethouder cultuur en wijkwethouder Oost, plaats.

rondetafelgesprek met wethouder Floris de Gelder, 12 december 2009

'Ontdek Cultuur in Oost' was een groot succes. De bezoekers waren zeer enthousiast en pleitten meteen voor een jaarlijks terugkerend evenement. Er vonden inspirerende ontmoetingen

en presentaties plaats en er zijn nieuwe verbindingen gelegd die een goede basis bieden voor de toekomstige plannen voor cultuur in de wijk. Bij binnenkomst konden bezoekers op een kaart aangeven waar zij wonen. Hieruit bleek dat de meeste bezoekers uit Oudwijk, Buiten Wittevrouwen en Wilhelminapark kwamen. De reacties van de ruim 150 bezoekers waren zeer enthousiast.

Om alle bewoners in de wijk te bereiken is het raadzaam om in de toekomst niet alleen op wijkniveau maar ook op het niveau van buurten en subwijken activiteiten te organiseren. Daarnaast is het een goed idee om jaarlijks een cultureel evenement als 'Ontdek cultuur in Oost' te organiseren waarbij initiatieven uit de wijk zich presenteren.

Bevindingen en adviezen

Netwerk en zichtbaarheid

Bevindingen

In Utrecht Oost zijn veel bewoners bezig met kunst en cultuur, zowel op amateur- als professioneel niveau. Het aanbod van workshops en cursussen buiten de reguliere cursusaanbieders is groot. Kunstenaars geven schildercursussen in hun ateliers en er zijn verschillende danscursussen en koren in de wijk. Er gebeurt veel op eigen initiatief. Enerzijds laat dat zien hoe initiatiefrijk en creatief de wijk is, anderzijds bestaat het gevaar dat men door het 'rommelen op de eigen vierkante centimeter' niet verder komt en bij een klein publiek bekend zal blijven. Veel bewoners die actief met kunst en cultuur bezig zijn, geven aan behoefte te hebben aan ondersteuning in onder andere publiciteit voor hun activiteiten. Zij zijn van mening dat gezamenlijke publiciteit niet alleen hun eigen activiteiten beter voor het voetlicht brengt, maar ook de participatie vergroot en de wijk Oost prominenter op de culturele kaart van Utrecht zet.

Professionele kunstenaars hebben behoefte om in contact te komen met gelijkgestemden en willen meer met anderen samenwerken. De animo voor regelmatige bijeenkomsten of deelname aan een werkgroep of cultuurplatform is groot. Ook culturele organisaties uit de wijk geven aan (meer) te willen samenwerken met kunstenaars en cultureel ondernemers uit de wijk als zij makkelijker met hen in contact kunnen komen. Veel kunstenaars hebben geen idee wie in de wijk nog meer actief zijn op het gebied van kunst en cultuur. Zij geven aan behoefte te hebben aan een professioneel netwerk en meer voorlichting op het gebied van de mogelijkheden voor kunst en cultuur in de wijk en de stad.

Veel actieve bewoners in Oost hebben behoefte aan ondersteuning en advies op het gebied van de organisatie van een evenement, en gerelateerde vragen over bijvoorbeeld

vergunningen, subsidiemogelijkheden en publieksbereik. Bewoners die iets willen organiseren stuiten vaak op een ondoordringbaar web van regeltjes en subsidies en weten vaak niet waar te beginnen. Zij hebben behoefte aan een vraagbaak en samenwerkingspartner die hen faciliteert en adviseert.

De bewoners die actief bezig zijn met kunst en cultuur komen voornamelijk uit de betere buurten binnen Utrecht Oost. Het cultuurbereik onder inwoners van onder andere Sterrenwijk en Lodewijk Napoleonplantsoen verdient, net als cultuurdeelname van lager opgeleiden en ouderen, meer aandacht. Tot op heden komen deze mensen het minst van alle wijkbewoners in aanraking met kunst en cultuur. In Lodewijk Napoleonplantsoen en Sterrenwijk wonen veel mensen met een lagere of middelbare opleiding. Zij gaan maar weinig naar de binnenstad om een culturele activiteit te bezoeken. Deze doelgroepen verdienen bijzondere aandacht in de ontwikkeling van een cultureel programma voor de wijk.

Conclusie

Zowel voor de bewoners als voor de stad als geheel is het belangrijk dat geïnvesteerd wordt in kunst en cultuur in Utrecht Oost: het is een sterke wijk met veel kunstbeoefenaars of zowel amateur- als professioneel niveau. De wijk kent een onzichtbaar en versnipperd cultureel aanbod. In de ambities richting 2013 en 2018 is het belangrijk de ambities van bewoners te faciliteren en daarmee de wijk te versterken, op cultureel maar ook op sociaal niveau: het aanbod versterken door in een platform voor kunst en cultuur te voorzien.

In de ontwikkeling van een cultureel programma voor Utrecht Oost is speciale aandacht voor de achterstandsbuurten van groot belang. Waar mogelijk moet bij de ontwikkeling van dit programma aansluiting worden gezocht bij bestaande culturele en maatschappelijke partijen uit de wijk en de stad, zoals

Cumulus Welzijn, de onderwijsinstellingen en het programma Kunst in mijn Buurt van Vrede van Utrecht.

Om dit te bereiken is het van essentieel belang dat er iemand wordt aangesteld die bewoners kan ondersteunen in de organisatie van culturele activiteiten, die als opdrachtgever voor kunstprojecten kan fungeren en die de spin is in het web tussen bewoners, culturele organisaties, maatschappelijke organisaties en welzijnswerk in de wijk. Deze spilfiguur kan worden gerealiseerd in de vorm van een cultuurmakelaar voor Utrecht Oost. Een cultuurmakelaar stimuleert bewoners om wijkgerichte activiteiten op het gebied van kunst en cultuur te organiseren en verbindt kunstenaars en bewoners met elkaar. Daarnaast is een cultuurmakelaar iemand die al dan niet samen met partners vanuit corporaties, maatschappelijke hulpverlening en culturele sector nieuwe projecten kan initiëren. In Overvecht - en binnenkort ook in Zuilen - werkt ZIMIHC met een cultuurcoach om bewoners actief te betrekken bij kunst en cultuur in de wijk. Het functieprofiel van deze cultuurcoaches is een goed voorbeeld voor een cultuurmakelaar voor Utrecht Oost.

Advies #1:

Cultuurmakelaar als adviseur, bemiddelaar en mogelijkmaker

Om meer binding te creëren tussen de culturele initiatieven in Utrecht Oost, en de kwaliteit van het aanbod naar een hoger niveau te tillen moet een cultuurmakelaar worden aangesteld. De cultuurmakelaar is in staat om vraag en aanbod bijeen te brengen en nieuwe initiatieven te stimuleren en legt een link tussen initiatieven in de wijk en de stad. De cultuurmakelaar weet zijn weg binnen de culturele sector, gemeente en aanbieders van ruimte en is een netwerker met expertise op het gebied van pr en fondsenwerving. De cultuurmakelaar legt verbindingen tussen kunstenaars, ondernemers en culturele en

maatschappelijke organisaties om zo tot een sterker product te komen. Naar aanleiding van gesprekken met bestaande, succesvolle initiatieven in de stad, zoals ZIMIHC met Cultuurhuis Stefanus, Het Wilde Westen en Cultuurhuis Kanaleneiland, is een aantal randvoorwaarden essentieel gebleken bij de aanstelling van een cultuurmakelaar.

Voordelen van de inzet van een cultuurmakelaar zijn onder andere dat er één aanspreekpunt in de wijk is waar alle culturele vragen terechtkomen en geïnventariseerd worden: dit voorkomt overlap van projecten, dat samenwerking tussen verschillende partijen wordt bevordert. Ook biedt het kansen voor brede talentontwikkeling, kan vraag en aanbod op elkaar worden afgestemd en kunnen criteria voor culturele projecten in de wijk worden vastgesteld.

Streetdance tijdens festival Dit is Abstede in 2008

Profiel van een cultuurmakelaar

Competenties

- kennis van de sociale en culturele kaart van de wijk en de stad;
- netwerk hebben of in staat zijn snel op te bouwen op verschillende niveaus: bewoners, instellingen, organisaties, gemeente, culturele instellingen en kunstenaars;
- kunnen schakelen, meepraten en meedenken op verschillende sociale en opleidingsniveaus;
- visie kunnen omzetten naar de praktijk;
- kunnen enthousiasmeren en binden;
- kunnen improviseren (pionieren), organiseren en doen;
- geen kantoorinstelling hebben;

Taken

- adviseren van personen of instellingen op het gebied van cultuur;
- culturele initiatieven ondersteunen op maat: soms veel en soms alleen een zetje geven;
- zichtbaar maken aan bewoners, instellingen en gemeente wat er in de wijk op het gebied van cultuur aanwezig is en gebeurt;
- verbinden van bestaande culturele initiatieven om het culturele aanbod in de wijk te versterken en te verbeteren;
- niet-culturele instellingen en organisaties verbinden aan cultuur zoals scholen, welzijn, politie, kinderopvang etc.;
- Zichtbaarheid vergroten door gezamenlijke PR en een gezamenlijk aanbod.

Stichting

De cultuurmakelaar kan het beste ondersteund worden door een nieuw op te richten stichting. Het doel van deze stichting is het stimuleren en faciliteren van een cultureel programma in de wijk Utrecht Oost. De stichting is een kleine, slagvaardige organisatie,

met de cultuurmakelaar als coördinator. Het bestuur van de stichting wordt gevormd door mensen die wonen of werken in Utrecht Oost en een link hebben met de culturele of creatieve sector of het bedrijfsleven. De stichting en de cultuurmakelaar worden facilitair ondersteund door een organisatie in de wijk, bijvoorbeeld Wijkbureau Oost. De oprichting van de stichting kan vanuit Productiehuis Het Kaasschaafcollectief worden begeleid. Eerder ontstonden vanuit dit productiehuis al stichtingen als Habek en Born Digital. Het productiehuis dient als kweekvijver voor nieuwe initiatieven en talenten en is goed bekend met Utrecht Oost, aangezien het productiehuis hier de afgelopen jaren gevestigd was en verschillende projecten en evenementen in de wijk heeft georganiseerd. Het streven is om de stichting voor 1 oktober op te richten en per 1 januari 2011 operationeel te laten zijn. Dit is afhankelijk van beschikbare fondsen voor een vervolgopdracht aan Productiehuis Het Kaasschaafcollectief om de oprichting van de stichting in gang te zetten en te begeleiden.

Communicatiemiddelen om cultuur in Oost te profileren

Om het werk van de cultuurmakelaar zichtbaar te maken en te faciliteren is onder meer een laagdrempelige website met cultuuragenda van groot belang. Een website is een onmisbaar middel in het vergroten van de zichtbaarheid van culturele activiteiten in de wijk. De website moet in de communicatie-uitingen naar buiten wordt gebracht als hét digitale platform voor culturele initiatieven in Utrecht Oost.

Een gezamenlijke naam en een logo bevorderen de herkenbaarheid van culturele producten uit Oost. Hiervoor kan Cultuur in Oost worden gebruikt, maar het verdient aanbeveling een nieuwe, meer karakteristieke en minder algemene naam te ontwikkelen. Afhankelijk van de naam waaronder de activiteiten naar buiten worden gebracht kan het Cultuur-in-Oostlogo worden aangepast of een nieuw logo worden ontworpen.

Gezamenlijke persbenadering komt de kwaliteit en effectiviteit van de publiciteit ten goede en biedt vrijwilligersorganisaties ondersteuning in de organisatie van projecten. Projecten kunnen gecombineerd voor het voetlicht worden gebracht of juist worden uitgelicht.

Gezamenlijk cursusaanbod

Door de vele cursussen die in Utrecht Oost worden aangeboden onder één vlag naar buiten te brengen, wordt de exposure voor de cursusaanbieders groter en bereiken zij een groter publiek. Een sprekend voorbeeld hiervan elders in de stad is Het Wilde Westen in Lombok / Oog in Al. Het Wilde Westen bundelt de aangeboden cursussen, verzorgt het programmaboekje en de PR richting de wijk en bemiddelt in de ruimte. De cursusaanbieders zijn zelf verantwoordelijk voor de inhoud van hun cursus.

Cultuurplatform Oost

Cultuur in Oost kan niet zonder een sterke basis in de wijk. Om aan te sluiten bij de behoeftes die leven in de wijk is een cultuurplatform Oost met een afvaardiging van bewoners, kunstenaars, culturele organisaties en ondernemers noodzakelijk. Zij zitten op vrijwillige basis in dit platform. Het cultuurplatform bestaat uit maximaal 10 mensen uit verschillende geledingen in de wijk en komt eens per maand bijeen.

Het cultuurplatform Oost organiseert netwerkbijeenkomsten, adviseert de cultuurmakelaar, initieert nieuwe projecten en voorziet in de behoefte van kunstenaars en organisaties om elkaar te leren kennen en meer samen te werken en vormt de ogen en oren van de wijk. Het cultuurplatform Oost wordt organisatorisch en administratief ondersteund door de cultuurmakelaar die zelf ook deel uitmaakt van het platform.

Randvoorwaarden aanstelling cultuurmakelaar

- zelfstandige stichting met een bestuur uit verschillende geledingen in de wijk (ondernemers, kunstenaars, bewoners, wijkbureau)
- een werkplek en facilitaire ondersteuning bij een bestaande organisatie in de wijk, op een laagdrempelige plek, bij een bestaande organisatie in de wijk, bijvoorbeeld één van de buurthuizen of Wijkbureau Oost.
- periodiek overleg met een cultuurplatform Oost waarin bewoners, ondernemers, kunstenaars en vertegenwoordigers van culturele en maatschappelijke organisaties in de wijk zitten.
- Periodiek overleg met een stuurgroep van wijkgerichte professionals vanuit het wijkbureau, de corporaties en het welzijnswerk zodat het culturele werkterrein en de maatschappelijke actualiteit op elkaar aansluiten.
- Een cultuurmakelaar moet behalve advies en tijd ook iets concreets te bieden hebben, zoals ruimte of geld. Idealiter heeft de cultuurmakelaar - samen met de stuurgroep - het beheer over een programmabudget waaruit projecten voor de wijk gefinancierd kunnen worden. Wellicht kunnen ook ondernemers en bewoners hun bijdrage leveren aan dit budget door middel van een donatie of contributie.

Ruimte voor cultuur

Bevindingen

Uit de gesprekken met wijkbewoners is gebleken dat een deel van hen behoefte heeft een laagdrempelige plek voor kunst en cultuur. De vraag naar ruimte loopt uiteen van een plek die af en toe te huur is tot een permanente, fysieke plek voor kunst en cultuur. Sommige mensen spreken van een laagdrempelige plek voor ontmoeting en cultuur of een cultuurhuis met aantrekkingskracht op de wijk, terwijl anderen aangeven met name behoefte te hebben aan plek om cursussen te geven. De behoefte loopt uiteen van ruimte voor incidentele activiteiten tot een plek die structureel als culturele werkplaats kan worden gebruikt.

Toch is het niet zo dat in Oost geen ruimte is voor deze doeleinden, alleen zijn deze plekken niet altijd gemakkelijk te vinden, of liggen ze buiten het referentiekader van degene die ruimte zoekt. Ook blijkt dat beschikbare ruimte niet altijd aansluit bij de behoefte of de gewenste uitstraling. Soms liggen er prachtige kansen op plekken die je niet verwacht en biedt het kansen om buiten de reguliere paden te denken.

Zowel de buurthuizen in Oost (Buurthuis Sterrenzicht en Buurthuis Oudwijk) als De Wilg hebben aangegeven open te staan voor samenwerking met culturele initiatieven en aanvulling van hun aanbod. Zij hebben op verschillende voorwaarden en tijdstippen ruimte voor incidentele of juist structurele activiteiten. In gesprekken met deze partijen blijkt dat zij met name geïnteresseerd zijn in initiatieven die aantrekkingskracht hebben op de wijkbewoners. In buurthuis Sterrenzicht worden bewoners al betrokken bij de invulling van de programmering en de realisatie van een Huis van de Buurt.

Plekken voor cultuur

In Utrecht Oost zijn in ieder geval twee initiatieven waarbij bewoners samen met investeerders hebben getracht een culturele plek voor de wijk met een horecafunctie te realiseren. Deze initiatieven zijn niet van de grond gekomen doordat zij bij de aanschaf van het beoogde pand werden overboden door meer vermogende partijen, maar het zijn desondanks inspirerende voorbeelden voor een mogelijke culturele voorziening in de toekomst. De combinatie van publieke en private middelen was in beide plannen een essentiële component.

Een culturele voorziening zou volgens de ondervraagde bewoners en kunstenaars laagdrempelig moeten zijn en zowel

een publieks- als atelierfunctie moeten hebben. Een culturele werkplaats biedt idealiter bovendien ruimte aan kunstenaars uit verschillende disciplines, creatieve en culturele ondernemers. Een culturele werkplaats in combinatie met een andere voorziening, zoals een stedelijke voorziening op het gebied van cultuur of een horecavoorziening, heeft de voorkeur. Een combinatie met het toekomstige bibliotheekfiliaal in Oost (verwacht in 2013) zou bijvoorbeeld kansen bieden, maar er kan ook aan een culturele werkplaats worden gedacht in het kielzog van de herontwikkeling van de IBB-laan of in combinatie met verhuur van werkruimte voor creatieve en culturele ondernemers.

Tijdelijke plekken

In de gesprekken die de afgelopen maanden zijn gevoerd kwam herhaaldelijk de suggestie naar voren om tijdelijke dan wel mobiele plekken voor kunst en cultuur te creëren. Een reizend atelier in de vorm van een caravan of een oude SRV-wagen, een verplaatsbare kas, een plek die op verschillende plaatsen in de wijk opduikt, bijvoorbeeld gedurende de zomermaanden. Plekken die opduiken en weer verdwijnen om vervolgens weer op een andere plek te verschijnen.

Op dit moment zijn in Utrecht Oost twee tijdelijke locaties in ontwikkeling die op korte termijn wellicht in de behoefte aan ruimte en culturele ontmoeting kunnen voorzien. Beide initiatieven bevinden zich in Rijsweerd: Aan de Archimedeslaan is Sophies Kunstprojecten bezig met de ontwikkeling van een tijdelijke culturele hotspot in het voormalige gebouw van de Hogeschool Utrecht. Hier wordt ruim 10.000 m² ontwikkeld ten behoeve van kunst en cultuur. Deze locatie moet de uitstraling van de Toren van Babel krijgen, een tijdelijke culturele hotspot die tot 2006 in het voormalige pand van Sociale Zaken aan de Oudenoord gevestigd was. Ook het gekraakte pand aan de Euclideslaan 2, Zofor, biedt mogelijk kansen voor culturele activiteiten in de wijk: Zofor werkt aan een laagdrempelige culturele programmering en biedt werkruimte aan

amateurkunstenaars. Beide initiatieven bevinden zich op het moment van schrijven nog in de opstartfase.

Wat betreft huisvesting liggen de kansen op korte termijn met name op combinaties met andere functies, zoals onderwijs (dubbel ruimtegebruik) of tijdelijk gebruik van leegstaande panden. Zo zijn tijdelijk (en in deze economisch lastige tijden soms langer) leegstaande bedrijfspanden prima te gebruiken als atelier, expositie- of vergaderruimte. En bewoners worden uitgedaagd om eens op een andere manier naar zichzelf en de burens te kijken als er ineens een huis in de straat gebruikt wordt voor een kunstproject voor de wijk. Het is belangrijk dat zowel de gemeente als de cultuurmakelaar herontwikkelingslocaties in Oost en andere mogelijkheden voor tijdelijk dan wel dubbel ruimtegebruik goed volgen om de mogelijkheden voor culturele programmering te onderzoeken.

Conclusie

Op dit moment is de binding onder geïnteresseerden nog te gering, zijn de plannen nog te vaag en liggen de wensen nog teveel uiteen om tot een constructief en eenduidig plan voor een culturele werkplaats voor Utrecht Oost te komen. Het kost veel tijd en geld om een culturele werkplaats op te zetten en de rol en wensen van de toekomstige gebruikers zijn belangrijk voor de formulering van een plan van eisen. Het cultuurplatform Oost kan daarin een essentiële rol spelen.

Daarnaast is het goed open te staan voor en ruimte te bieden aan particuliere initiatieven die er zijn geweest en er ongetwijfeld in de toekomst weer komen. De ontwikkeling van een bibliotheek in Oost, mogelijke aansluiting bij de ontwikkeling van culturele of commerciële initiatieven en de herontwikkeling van het gebied rondom de IBB-laan bieden kansen voor een toekomstige culturele hotspot. Daarnaast kunnen tijdelijke locaties zoals het project van Sophies aan de Archimedeslaan en Zofor aan de Euclideslaan op korte termijn ruimte bieden aan

activiteiten en programmering van en voor de wijk. Als het pand aan de Archimedeslaan daadwerkelijk de uitstraling krijgt die de Toren van Babel in het voormalige sociale dienstgebouw aan de Oudenoord een paar jaar geleden had, heeft dat een grote meerwaarde voor de wijk én de stad. Daarnaast kunnen verschillende mobiele of tijdelijke plekken in de wijk het culturele aanbod meerwaarde bieden. Het verlevendigt de stad en maakt kunst en cultuur beter zichtbaar.

Een cultuurmakelaar kan vraag en aanbod op het gebied van ruimte bij elkaar brengen, bemiddelen tussen ruimtevragers en ruimtebieders en naar nieuwe mogelijkheden binnen en buiten de gebaande paden zoeken om tot een aantrekkelijk cultureel programma met een goede spreiding in de wijk te komen. Het biedt kansen om ook op minder voor de hand liggende plekken te inventariseren welke ruimtes beschikbaar zijn: niet alleen via (sociaal-)culturele organisaties in de wijk, maar wellicht ook via particulieren, makelaars, ondernemers.

Advies #2:

Ruimte bieden aan cultuur, geen prioriteit geven aan een culturele werkplaats

Op korte termijn moet geen prioriteit worden gegeven aan eigen vierkante meters voor een culturele werkplaats in Utrecht Oost. Daarentegen is het wel raadzaam om de plannen verder te ontwikkelen en te komen tot een concreet plan van eisen voor een culturele werkplaats. Hiervoor moeten de wensen van kunstenaars en bewoners en de mogelijkheden verder in kaart worden gebracht. De combinatie van cultuur en kapitaal is een belangrijk gegeven in deze ontwikkelingen. Zonder deze combinatie lijkt een culturele werkplaats niet haalbaar. We moeten zien te voorkomen dat een culturele werkplaats

afhankelijk wordt van subsidies. De uitdaging en de oplossing ligt in vitale combinaties tussen bedrijfsleven en cultuur.

Bijvoorbeeld door verhuur van werkruimtes aan bedrijven die een meerwaarde voor de wijk en het culturele aanbod met zich meebrengen en de combinatie met een publieke functie, zoals een bibliotheek of een grand café. Maar ook andere combinaties zijn niet ondenkbaar. Wanneer het plan van eisen eenmaal is opgesteld, kan worden overgegaan tot het zoeken van een plek. Hierbij zijn blijvende betrokkenheid van het Wijkbureau Oost en Culturele Zaken en korte lijnen met onder andere StadsOntwikkeling en de corporaties van groot belang.

Het een mooie ambitie om te streven naar de realisatie van een culturele werkplaats in 2018, het jaar dat Utrecht culturele hoofdstad van Europa hoopt te zijn. Ondertussen moeten zowel de cultuurmakelaar als de ambtenaren binnen verschillende sectoren van de gemeente zich inzetten om ruimtes tijdelijk beschikbaar te stellen voor kunst en cultuur.

Wanneer wordt gekozen voor de ontwikkeling van een mobiele plek, moet hiervoor apart een opdracht of een projectplan worden geschreven en subsidie worden aangevraagd. Belangrijk is dat niet alleen over het ontwerp van een mobiele voorziening maar ook over de exploitatie en de invulling van de programmering wordt nagedacht. Het biedt in dit geval kansen om een koppeling te maken met een community art programma voor de wijk, zoals dat wordt omschreven de volgende paragraaf.

Een culturele programmering voor Utrecht Oost

Bevindingen

Eén van de speerpunten in het gemeentelijk en provinciaal kunstbeleid is bevordering van de sociale cohesie en leefbaarheid in de wijken door inzet van kunst en cultuur. Op verschillende plekken in Utrecht worden bijzondere kunstprojecten met en voor bewoners uitgevoerd en ook talentontwikkeling wordt - met name in de achterstandswijken - gestimuleerd.

Doordat Utrecht Oost overwegend uit goede buurten bestaat, is er weinig aandacht voor de buurten waar het minder goed gaat, terwijl deze buurten wel aandacht nodig hebben en verdienen. Bewoners pleiten voor meer aandacht voor de buurten Lodewijk Napoleonplantsoen en Sterrenwijk op dit gebied. Het zijn kleine buurten binnen Oost die vergeleken met de rest van de wijk veel problemen kennen, maar door de grootte maar weinig aandacht krijgen. Meer aandacht voor sociale kunst- en cultuurprojecten, activiteiten talentontwikkelingstrajecten voor jong en oud kunnen bijdragen aan een verbetering van de leefbaarheid in deze buurten. Met kunst en cultuur valt een wereld te winnen. Community art projecten in de wijk, bij voorkeur met kunstenaars uit de wijk moeten gestimuleerd worden.

Zoals al even in de vorige paragraaf werd aangestipt, kunnen tijdelijke of mobiele plekken gebruikt worden voor sociale kunst- en cultuurprojecten die zich richten op een buurt of wijk. Dergelijke projecten kunnen een stimulans geven aan de sociale cohesie in de buurten binnen Utrecht Oost waar het minder goed gaat, zoals bijvoorbeeld de buurten Lodewijk Napoleonplantsoen en Sterrenwijk.

Vanuit de wijk kan door één of meerdere kunstenaars, samen met buurtbewoners een cultuurproject of -programma worden opgezet en uitgevoerd. Deze projecten moeten bewoners uitdagen en uitnodigen om op een andere manier naar hun burens en hun leefomgeving te kijken, elkaar beter te leren kennen en nieuwe ervaringen op te doen.

Fort van de Verbeelding tijdens Dit is Abstede

Conclusie

De ontwikkeling van een laagdrempelig en geëngageerd kunst- en cultuurprogramma in de wijk levert vaak een bijzondere meerwaarde op op het gebied van sociale cohesie en leefbaarheid in de wijk. Bij de ontwikkeling van een community art project is het belangrijk dat - binnen de grenzen van het concept van de kunstenaar - de vraag en input van bewoners door de betrokken kunstenaars zeer serieus genomen wordt en leidend is in het project. De meerwaarde van het beschikbaar stellen van een tijdelijke plek voor community art projecten zit in de bewustwording en activering van de buurt, het zichtbaar maken van een identiteit en het voeden van een gevoel van trots op de woonomgeving en eigen talenten.

Belangrijk bij de ontwikkeling van een cultureel programma met en voor bewoners is de betrokkenheid van sociale partners, zoals woningcorporaties, welzijnswerk, culturele en maatschappelijke organisaties en in de wijk gevestigde ondernemers.

Advies #3:

Ontwikkeling van een cultureel programma voor Oost met een accent op de achterstandsbuurten

Samen met de gemeente, corporaties en culturele en welzijnsorganisaties moet een cultureel programma voor de achterstandsbuurten in Oost worden geïnitieerd dat als doel heeft contact tussen bewoners te stimuleren en de leefbaarheid in de buurten te vergroten. Het is van essentieel belang voor dit programma dat er ruimte in de buurt wordt gevonden om deze projecten te huisvesten. Corporaties en in de wijk gevestigde ondernemers zouden bereid gevonden moeten worden om zich te committeren aan het programma, bijvoorbeeld door tijdelijk een pand beschikbaar te stellen of in een cultureel project te investeren.

Ontwikkeling van een community art programma voor de achterstandsbuurten in Utrecht Oost biedt kansen voor de een prettig leefbare buurt en heeft over het algemeen een gunstige invloed op de sociale cohesie in buurten. Een aansprekend en buurtgericht cultureel programma kan bovendien als voorbeeld dienen zijn voor andere wijken in Utrecht. Eventuele samenwerking met bijvoorbeeld het Community Art Lab van de Vrede van Utrecht, dat in de nabije toekomst een aantal community art werkplaatsen ontwikkelt, zou het programma een belangrijke meerwaarde geven.

Bijlage:

De meerwaarde van kunst en cultuur in de wijk

Kunst in de wijk...

- draagt bij aan en creëert sociale cohesie;
- draagt bij aan het slechten van sociaal isolement
- stimuleert creatief cultureel ondernemerschap en biedt kansen voor werkgelegenheid;
- legt verbindingen tussen bewoners, instellingen, en overige partijen in de wijk;
- verhoogt de waarde van onroerend goed of draagt bij aan een waardevastheid ervan;
- draagt bij aan de keuze van huisvesting van potentiële toekomstige bewoners;
- levert een bijdrage aan een positief imago, of versterkt het positieve imago;
- zorgt voor kennismaking met kunst en cultuur en kennismaking tussen bewoners onderling;
- is vaak laagdrempelig en spreekt vele doelgroepen aan;
- verhoogt de actieve en passieve participatie aan de kunsten;
- draagt bij aan het zichtbaar maken van de kunsten in de wijk;
- draagt bij aan een optimalisering (afstemming) van het gebruik van in de wijk bestaande culturele vierkante meters;
- stimuleert de samenwerking en samenhang;
- stimuleert de inzet en betrokkenheid bij vrijwilligerswerk;
- draagt bij aan talentontwikkeling van jong en oud;
- verhoogt de levendigheid en leefbaarheid in een wijk
- stimuleert het gevoel van trots bij bewoners voor hun wijk;
- is *bottum up* (vraaggericht) en kan rekenen op draagvlak van bewoners;
- biedt kansen voor community art initiatieven.

- biedt creatieve gemeenschapsprojecten die zich niet afsluiten van de samenleving maar er juist mee verweven zijn;
- actualiseert de samenleving;
- beweegt zich artistiek en organisatorisch op verschillende vlakken, beperken zich zelden tot één kunstdiscipline en zijn daardoor niet in hokjes onder te brengen;
- is op een dynamische manier onderdeel van de maatschappij;
- zoekt ongrijpbaar publiek maar creëren gemeenschappen;
- verenigt publiek, makers, uitvoerders en kunstenaars;
- is gebaseerd op inclusiviteit en niet op exclusiviteit;
- zet esthetiek in om binnen het domein van de ethiek iets teweeg te brengen;
- wordt door de vraag bepaald;
- is het resultaat van maatschappelijke processen en kunnen deze op een positieve wijze beïnvloeden;
- impliceert actieve deelname en betrokkenheid bij de creatie van een eindresultaat;
- vindt het proces even belangrijk als het product
- strekt zich uit in tijd
- drijft op creativiteit die uit de gemeenschap voortkomt en worden niet van bovenaf gedirigeerd

Bron: Gemeente Utrecht, DMO afdeling culturele zaken

Community Art

Colofon

Geschreven door

Saar van der Spek
Productiehuis Het Kaasschaafcollectief
Bezoekadres: Grave van Solmsstraat 2, Utrecht
Postadres: Postbus 278, 3500 AG Utrecht
www.kaasschaafcollectief.nl

In opdracht van

Bewonersinitiatief Cultuur in Oost

Klankbordgroep

Bernadette Slotman en Christa Tydeman (Bewonersinitiatief Cultuur in Oost), Marjan Wertwijn en Wendy van Vooren (Wijkbureau Oost) en Charles van Zanten en Valerie Drost (Gemeente Utrecht / DMO, afdeling Culturele Zaken).

Mede mogelijk gemaakt door

Gemeente Utrecht Wijkbureau Oost, Portaal, SSH Utrecht en Vrede van Utrecht.

Met dank aan

Anneke van Dijk (De Liedjesboom), Annette Maseland, Bas Nugteren (Universiteit Utrecht), Carolien de Boer, Cor Smit (Bibliotheek Utrecht), Desiree Bekkers (Kunstmeid), Digna Weiss, Dorothé Lucassen (Het Wilde Westen), Els Merx (Cumulus Welzijn), Femke Hoyng (Studio Plus 5), Geke van Ramshorst (Portaal), Henny Janna Diemer (Studio 32), Henriëtte Graveland (De Wilg), Ina Geisler (Aldo Poppentheater), Iris van Peppen (Dansimprovisatie Utrecht), Jacques Peeters (Rabobank Utrecht/ondernemersvereniging Het Fluwelen Handvat), Jolanda Schouten, Joop de Bruin, Karin Pijper, Lila Boucher, Linn den Hollander (ZIMIHC), Lydia Bosman, Marcella van Megen (Dans Centrum Utrecht), Marian Knol (wijkaccountmanager Abstede en Sterrenwijk), Marieke Thomassen, Marijke van Dorst (Salon Saffier), Marion Steur, Marjolein Jacobs, Marlies Souren, Marné van Veenendaal (Atelier Vieze Handen), Martine Angelier en Hagar Cappers (Kunstuitleen Utrecht), Mieke Franssen (Cultuurhuis Kanaleneiland), Nicole de Jonge (De Wilg), Onderzoeksbureau Labyrinth, Patricia van den Brink, Patrick van Vught, Peter Miedema, Pieter Hessel (ZIMIHC), Saskia Platenkamp (Cumulus Welzijn), Sharilee Gumbs, Tamara Bryk, Tillie Reichgeldt (Senia Leesgroepen), Titia Vaags, Tom Daggars, Wouter Meijer (Graag Gedaan)

www.cultuurinoost.nl

